

**SZELLEM
ÉS
ÉLET
KÖNYVTÁRA**
szerkeszti:
BARTÓK GYÖRGY

Új sorozat 8. szám.

1940. Szeged.

VISY JÓZSEF

**A mai Németország
humánus-szemlélete**

A mai Németország humánnum-szemlélete

Norden a germán őstörténetre vonatkozólag alapvető jelentőségűnek nyilvánította Tacitusnak nem minden célzatosság nélkül készült Germania-ját, s ezzel Németország történelmi irodalmát hosszú időre eljegyezte az antikvitással. Az ókor politikai és kultúrtörténeti tanulságait előszeretettel használja fel iskoláiban a Harmadik Birodalom is, amint ezt Stenzelnél,*) Jaegernél**) és újabban Kornemannnál***) láthatjuk. Ez utóbbi több német városban előadást is tartott ezzel kapcsolatban a teutoburgi diadláról (die erste Befreiungstat des germanischen Volkes); példaképként állítva az ifjúság elé Arminiust: liberator haud dubie Germaniae beilo non victus. (Tac. Ann. II 88.)

Ezek a művek azonban már szimptomái egy kialakulóban lévő kultúrszemléletnek, mely sajátos céljaival a németországi klasszika-filológiának átértékelését, sőt racionalizálását készítheti elő. Az új német iskolapolitikai irányzat ugyanis a klasszikus ókor etikai, esztétikai és tudományelméleti tartalmát elsősorban a népi öntudat ébrentartó tényezőjének tekinti., Vizsgálódásunknak célja tehát az: mennyiben sikerül a pedagógiai és szakirodalmunknak az egyensúlyt biztosítani az elvi tudomány szempontjai és az említett feltétlen életkereső irányzat között. Alapelvünk függetlenül a német helyzettől — a következő: Frissességben, aktualitásban kétségtelenül nyer az az oktatásügy, mely az antikvitás belső, életformáló erőit a nemzeti érzés és népidéologia szerves alapjává tudja szilárdítani. Viszont elhomályosítja a humánnum-eszmének immanens szellemiségét az az iskola, amely ezt a kultúrtényezőt a nacionalista és politikai be rendezkedés elméleti alátámasztójának érzi.

A klasszicitás értékeszméire a renaissance humanistái hívták fel először a figyelmet, de igazi újjáéledését csak a XVIII.

*) Plato der Erzieher Leipzig. 1928. - Der nationale Aufgabe des humanistischen Gymnaziums (Neue Jb 9. 1933, 315 — 28.)

**) Paideia Berlin u. Leipzig 1934. - Die Erziehung des politischen Menschen und die Antike (Volk im Werden 1953. H. 6. 43-48. Leipzig,

***) Staaten, Völker, Männer. Leipzig 1934. Ezekon kívül v. ö. Humanistische Bildung in nationalsozialistischen Staaten. (Neue Wege zur Antike, h, 9.) Leipzig 1933.

század 30-as éveitől számíthatjuk.*) Kiváló szakemberek és pedagógusok munkássága folytán a szakirodalom és a humanista irányú oktatás épen Németországban termett a legszebb gyümölcsseit. Az ókori történelmi és filológiai kutatásokban vitathatatlan lett a németek elsősége. Hazai filológusaink nagyrészt az a egyetemeiken nevelkedve kapták meg későbbi munkásságukhoz a szellemi elindításokat és a pozitív ismeretanyagot egyaránt. Nélkülözhetetlen kézikönyveink, lexikonjaink, részletes szótáraink, felirat- és fragmentum-gyűjteményeink szinte kivétel nélkül német vállalkozás eredményei. Hivatkozhatnánk a klasszika-filológia legkülönbözőbb nyelvi, esztétikai, vallási és történelmi problémakörére, amelyekben világosan megfigyelhető a németiség tudományosság törekvése: im deutschen Reich einen neuen Parthenon aufzurichten. Nem hiányoztak a pedagógiai mozgalmak, amellyel a humanista oktatást a középiskolákban elmélyíteni, tervszerűvé tenni s ezáltal a német klasszika-filológiai irodalom utánpótlását intézményesen biztosítani kívánták. A német filológia volt elsősorban az, amely az európai művelődés figyelmét felhívta arra a tényre, hogy az antikvitás alkotásaiban a szellemi lét ősfarmait, »Urphanornene«-jét lássa. A renaissancetól kezdve ezt kutatta, magyarázta, rekonstruálta az ő filológiai irodalmuk. Gimnáziumaikban a poézis, techné, philosophia, areté, *kozmosz*, idea, logosz, pietas, virtus, artes liberales-nak korok és fajok felett álló harmóniája volt az ifjúság szellemi táplálója. Az antik génusz volt hivatva az emberiség fogalmát »die Lebensansicht und Gesinnungsprogramm der Elite«**), érzés- és gondolatvilágunk törvényszerűségeit a tudatalatti homályból kiemelni és hosszas szellemi erőfeszítés során a magasabbrendű ember ideáját meghatározott vonásokban kidomborítani.

Ezt a gondolatot akarja a nemzetiszocializmus iskolarendszere beleilleszteni az úgynevezett »deutscher Humanismus« kereteibe, mely az ókori talajból táplálkozik, de értékét csakis

*) A klasszikus tanulmányokat Gessner göttingeni működése, maki a berlini neohumánisták hírfák újra éleire és irányították az érdeklődést az antikvitás eszméitartalmá felé. Ez nagy átalakító hatással volt a német tudományosság, a német nevelésiideál és nem utolsósorban a német világszemlélet fejlődésére. Goethe, Humboldt itáliai élményei, Klopsfok, Wieland, Lessing, Herder, Winckelmann, Schiller hellenofil irodalomsiemlélete a szépirodalom és esztétika terén is előkészítette a pozitív filológia útját. Wolf Frigyes volt az a férfi, aki a neohumanista tudományos kutatást a mai irányba terelte és a humaniora »ban felismerte a Schi leriól keresett „seelenbil” dende Kunst” igazi hordozóját. Schlegel, Humboldt. Ast stb. helUnocentrikus álláspontja, a filantrópiaták és humanisták küzdelme a nevelőoktatás elvi kérdéseinek új alapokra való helyezéséért, Thiers filológiai szemináriumuma Münchenben, Schlieman» ásatásai és egyéb kultúra'is megmozdulások a mérföldkövei annak a három századra ter»)tdő szellemi törekvésnek, amely meghozta a németiség klasszika-filológiai hegemoniáját. (V. ö. A, Becker: Der Neohumanismus.)

**) Schneiderwin : Die Antike Humanität. 445. Berlin 1897. — Mühl : Die antike Menschheitsidee 4-17. Berlin 1928. - Kranz: Die neuen Richtlinien, des altsprachlichen Unterrichts 57-108, Berlin 19261 - Gieselbusch; Gymnasium im dieser Zeit, (Leipzig1933)

a jelenbeli használhatósága szabja meg.*) Ennek a kultúrpolitikai gondolatnak alaptétele és feltétlen programja: »dem Wertenden dienen«. A Schillertől és Humboldtéi átplántált aréteszmény ma tovább él Jaeger és Spranger műveiben, de az új viszonyok kívánalmainak megfelelően módosult a tartalmi cuntelecheiája. Egy olyan korszakban, amikor minden újjászületik, amikor végbemegy a népi egység sorsdöntő folyamata, a nemzetiszocializmus kultuskormányának elsőrendű kötelességének tartja, hogy a politikai eszmék igényeit kielégítő, tevékeny és hasznos egyedeket neveljen. A jelenlegi német állampedagógiának elve: »Erziehung zur Führerperäönlichkeit.« Az új humanista műveltség zászlóvivői ezért minden eszközzel azt iparkodnak bebizonyítani, hogy az antikvitás etikai és pedagógiai irányelvei alkalmasak a nemzetiszocialista embereszmény és államhitvallás megalapozására. A klasszikus filológusok és pedagógusok tehát beállítják a humanizmust az új népi- és állameszmény hordozói közé.**)

Ezek a művek a humanitásban államexisztenciális okokból az idea-val és logos-szal szemben elsősorban a biosz praktikos-t ragadják meg. Klingenstein sem akar lemondani arról a pedagógiai értékről, amit az antikvitás a német ifjúság kiképzésében jelent, de ezeket a metafizikai eszméket inkább a nemzeti erőki-fejtés, a »Soiäatentum« a »heldische Gesinnung des Achilles« szempontjából nézi.***) Márpedig Sophokles pl. a hazafias nevelés számára jelenti ugyan a nemesi származás (edles Blut) és a hősi életreklítés serkentőjét: vagy pedig Herodotos Themistokiese magábanhordja a vezéregyéniségek missziójának ókori igazolását: »a görögségnek vezére támadt, aki a maga nemzeti küldetésében való szilárd bizakodással és erős hittel népének erejében az állam szabadságát megeremtette«, (i. m. 26.) Kétségtelen azonban, hogy ezen vitális nézőpontok mellett jelenti az antik művelődés a »historicum« és »ethicum« természetfeletti kiegészítését is.****) A németiség öneszmélkedő és nemzeti irányzata hozza magával, hogy Klingenstein csakis olyan tanterv létjogosultságát ismeri el, amely tág teret biztosít »den deutschkundlichen Fächern (Vorgeschichte, Volkskunde, Rassenkunde)« (i. m. 32.). Az olvasmányok anyagának kiválasztása pedig a következő szempont szerint történne:

1. Német előidők. 2. Hősiesség és haza. 3. Állam és politika.

*) Hagen : Wege zu cinem neuen Humanisai us im Dritten Reiche. (Leipzig 1955.)

**) Rusch : Plato als Ernieder zum deutschen Menschen (Neue Wege H. 9) Leipzig 19:33.) Schachermeyr: Die nordische Führerpersönlichkeit im Altertum (u.o. Usee : Vom Arbeitsunterricht in den alten Sprachen (Neue Wege H. I, Leipzig 1936) Salamon : Humanismuswende. (Neue Wege H. 9. Leipzig 1935.)

***) Klingenstein ; Humanistische Bildung als deutsche Waffe (u. o.)

****) Jaeger: Humanismus als Tradition und Erlebnis (Ull. Vom Altertum sur öfgenwart 1929.) Spranger : I^beneformen, (Halle 1922.)

4. Ember és sors. Ez utóbbi fejezetben kapnának helyet a »polgári» tárgyú, humanisztikus alkotások.

A tervezetnek határozottan megkapó nemzetnevelő motívumait mérlegelve a figyelmes szemlélőnek főképen az tűnhetik fel, hogy a nemzetiszocialista nevelésnek visszatérő problémája a vezéregyéniségek kiválasztása. Pedagógiai eszménye a politikus anér s ennek etikai megtestesülése: a politiké areté volt. Az elméleti mintát kutatja éhez a németiség ókori stúdiumaiban, irányuljon az Roma sacra, impérium Romanum, a görög polisz, a hellenisztikus monarchia vagy a civitas Dei szervezetének és belső életkörülményeinek vizsgálatára. A görög felvilágosodás enjklopédistái, a szofisták ezt a vezetőt tökéletességet még az eu legein szónoki készségében látták. Sőt Ouintilianus is az orator szuggesztív egyéniségében fedezi fel a politikai rátermettség kritériumát. Az újkor küszöbén a Mediciek Machiavelli abszolutisztikus uralkodóeszményével szemben újra a humanizmus-hoz fordulnak vissza s a Gesta Romanorum tanulságait iparkodnak eleven energiává változtatni. A XVI. század is a »princeps iuvenfutus» útravalójának az Aeneis-t, Plutarchos jellemrajzfait, Cicero De officiis-ét tekinti.*) De nagy olvasottságnak örvendett az ókori államférfiak parainézise: a plutarchosi Regurn et imperatorum apophthegmata is.

Nagy Frigyes is az ókori uralkodó-eszményhez tér vissza, mikor Marcus Aurélius Eis heauton-ját olvassa. Napoleon tudvalevőleg a Caesar-ok, — elsősorban Traianus, Diocletianus, Aurelianus — törzséből származtatja magát. Bismarck pedig — szávaiból tudjuk, — Brutus tisztelője volt.***) A »Wille zur Macht» elv jis a maga jogi és filozófiai igazolását az antik humanizmusban iparkodott megtalálni.

De végigkísérhető a humanizmus eleven hatása és megnyilvánulása a német történelem legutolsó századában is. Az ő ifjúságuk tudott lelkesedni Boeckh beszédén, aki a görög' nemzeti és társadalmi erényeket állította eléjük az 1812. évi francia megszállás napjaiban és Wilamowitz katedrája körül a mai új nemzedék atyái még a görög vallás, irodalom és művészet transzendens távlatait csodálták.

Azonban — és ez a mai német kultuszkörök kiindulási pontja — az *ilyen értelemben vett humanizmusnak közvetlen hatása* igen csekély a népállamra. Régebben talán még alkalmasabb volt a nemzeti eszményekért, egységért, szabadságért való küzdelem-

*) A jelen vonatkozásban nem mellőzhetjük aif a tényt sem, hogy épen a *aémei* gimnáziumok felsőbb osztályaiban kapott helyet mint magá.olvasmány Cicero egyik legmélyebb és a kereszténységhez közelálló műve a *S omnium Scipionis*, Eszmemenete a platói Phaidon hatásának jegyeit viseli magán és az ideális államférfi egyéniségét „sub specie aelemifatis” ábrázolja. A legújabb tantervi utasításokat erre v«rtafközőlag még nem ismerjük.

**) V.o. Blättner: Das Giranasium. 1937. 213 sköv.

ben, de a nemzetiszocializmus faji exkluzivitása már módosította a céllal együtt a célhoz vezető eszközöket is. Ebben a megváltoztatott értékszemléletben egyoldalúan csak a *heros* vonásait emelte ki a kalokagathia tartalmi összetevői közül.

Ennek a külső és belső átalakulásnak jegyeit viseli magán Richert tanterve, mellyel kapcsolatban Blättner megjegyzi: »alle Schufen sind Schulen zur deutschen Humanität, wenn auch die Schwerpunkte wechseln« (i. m. 251.) Mindegyik a forrásokhoz akar visszatérni, azonban éppen ezt a forrásokhoz való visszatérést fogja nagyban akadályozni a gimnáziumoknak és reáliskoláknak tervbevetett egyenjogúsítása. Így ugyanis a főiskolákra kerülő ifjúságnál nemcsak a szellemtörténeti stúdiumok-adta átfogó, értékelő készség fog hiányozni, hanem a kutatás technikai eszköze: az antik nyelvismeret is.

Az oktatásügy erős realizálásában is a már előbb említett német álláspont következményeit látjuk. A gyorsíramú életkörülmények, a praktikus életbölcseleg új iskolatípust eredményeztek, ahol a mai élet eleven problémáira próbál a németiség megoldást találni. Ez az iskola tehát más irányú felkészültséget ad, mint a klasszikus hagyományokon nyugvó gimnázium. Így erősödött meg az a tábor, amely a latin nyelvet a középiskolák felsőbb osztályaiba kívánja felszorítani, (de itt is inkább csak a német filológia, filozófia fejlődésének biztosítására.) A görögöt pedig csak a két utolsó évben tervezi tanítani. *) Elve ugyanis, hogy nem teoretikus lényeket akar képezni, hanem tevékeny egyedekeket a jelen államfelfogás számára. Ezért írja ez a pedagógusi irányzat iskoláinak homlokzatára a mai német élet igényeinek szemmel tartását és az állampolgári öntudat feltétlen ápolását. **)

Ez a felfogás azonban — egyes pedagógiai körök törekvései folytán — nagyban közeledett az eredeti humanitás-szemlélet elvi szempontjaihoz. Hiszen éppen a vezetésre hivatott egyéneknek kell — Stresemann kancellár szerint — a mélyebb értelmi és etikai értéktényezőkkel belső kapcsolatba kerülni. Nagy Sándor is az elméleti filozófusnak, Aristotelesnek tanítványából lett tevékeny államférfi és szervező politikus. (V. o, Viedebant: Die Zukunft der Gymnasiums 14.)

*

Iskolaszervezeti kérdéseken felül a *tantervi kísérletekben* is kifejezésre jut az a tény, hogy a németiség a humanitásban a jelenlegi politikai és társadalomszervezet! törekvéseinek támogatóját keresi. Ezért a Harmadik Birodalom a klasszikus tanulmányokba! egyetlen akaratot tart jogosultnak: a nemzetnevelői aka-

*) „Don wissenschaftlich Begabten die Möglichkeit geben.“ Bläitucr i. m. 274.

**) tízrel kapcsolatban mutáltam rá arra a statisztikai összeállításra; mellyel Holtrof szemlélteti, hogy nemcsak az egyetemekre mennek a gimnazisták a legnagyobb számmal, hanem az állami hivatalnoki vizsgákon is ezeik állják meg a helyüket a legnagyobb százalékban sikeres eredménnyel (Nevelésügyi Szemle 1958. I. 515-78.)

ratot. A kalokagathia összetevői közül elsősorban a praktikus római életideált hangsúlyozza: tu regere imperio populos... mementő. Vagyis a virtus Romana nyomul előtérbe a biosz theoretikosz-szal szemben. Így a német humanizmus lényegadó tartalmát a respublica, magístratus, imperátor Caesar és nem utolsó sorban a provincia jelenti. Ezeket az uralkodó jegyeket kell a harmadik humanizmus értelmezésébe belevonnunk, hogy módosult aifapszínezete érthetővé váljon számunkra.

A nemzetiszocializmus belső lényegét ismertető német könyvek elsősorban kiemelik azt a tényt, hogy ennek a berendezkedésnek társadalomtana revidálta az állam és az ember viszonyiát. Az individuum háttérbe szorult, az államtotalitás eszményének kollektív mivoltával szemben. A nemzeti remények megvalósulását a németiség a közösség útján keresi.

Politikai szempontból nézve kétségtelenül az egyedül helyes utat járja ezzel a német nép. Csakhogy ennek a közösségi elvnek alkalmazása áterjedt a szellemi élet területeire is. Márpedig ennek a tételnek pedagógiai és kultúrpolitikai megvalósítása az egyéni önálló lét csökkenését vonná maga után. Nevelő értékkel igazán csak az a tudomány és tantárgy bír a német oktatásügy szemében, amely ezt a közösségi szellemet és a faji összetartozás tudatát fejleszti. Figyelemreméltó tehát a készülő új tantervnek az a rendelkezése, amely éppen ilyen megfontolás, alapján a hazafias nevelés szempontjából központi helyet biztosít a platóni Politeia-nak. Platon ugyanis ebben az államelméleti és neveléspolitikai művében az egyént beleállítja a társadalmi kozmosz egészébe és a polisz irányadó mértékévé a közösséget emeli.*) A Politeia világnézeti magva magyarázza meg azt a tényt, hogy a nemzetiszocializmus a maga pedagógiai kátéját Platon alapján állította össze. Nagyon helyesen felismerte a német népnevelési minisztérium, hogy a Politeia már az ifjúságba beleszuggérálja azt a meggyőződést, hogy a polgári közösség célja csakis az államegész sorsa lehet. A modern államgépezet zavartalan működését és a népi jólét fejlődését csakis az biztosíthatja, ha minden individuum, mint organikus szerv áll a közösség szolgálatában.

Ennek az államexistenciális gondolatnak egyik legfőbb kialakító tényezője a pedagógia. S éppen nevelői kihatásai miatt a humanizmus is fontos szerepet játszik a nemzetnevelésben. Ilyen vonatkozásban első helyre a politika »Helmélkedők (Lykurgos, Solon, Platon és Aristoteles), a népi erényeket ünneplő költők (Homeros, Tyrtaios, Pindaros, Hesiodos, Sophokles, Vergilius) és a nemzeti történetírók (Thukydides, Xenophon, Caesar, Livius, Tacitus) kerülnek, akik tehát politikai irányzatuk folytán elsősorban alkalmasak arra, hogy a német ifjúságot a nemzeti múlt, a faji értékek iránt lelkesítsék. A klasszikus iro-

*) Jaeger : Platós Stellung im Aufbau der griech. Bildung 4 - í 1 (Berlin 1928) - Busch i, m. 10- 15.

dalom műalkotásai és eszmevilága ilyen nacionalista szűrőn keresztül jutnak el az iskolába. Mivel pedig a németiség a görögöket fajilag közelebb álló északi rokonnépnek tekinti, ezért főképp az ő világnézeti kultúrkinccsüket akarja felhasználni a hazafias és társadalmi nevelés területén és ezen kérésziül a maga pedagógiai, faji és kiválasztási eljárását igazolni.)*

A mai iskolapolitikában a humanizmusnak ezt a nacionalizálását már Jaeger megkezdte. Ő mutatta ki — bár szolid filológiai alapon — az antikvitás politikai és szellemi mozgalmának eleven kapcsolatát a jelenkori német állam- és tudomány-szemlélettel. Ezzel a német szakirodalom és nevelői eljárás az antiikvitást illetően a politikosz anér és heros pszichológiai jegeit állította előtérbe. Solon törvényei és elégiái minden időre a szociális világnézet és állampolgári nevelés mintaképei a nemzetiszocializmus számára. Solon hozta egyensúlyba az egyéniség hajtó lendületét és az államközösség összefogó erejét. Bár a németiség már a múlt századvégi pedagógiai irányzatában nem annyira a józan életbölcesség normáját látta Solonban, mint inkább a tettekész hazafias törekvések megszemélyesítőjét.

Így érthető, hogy a humanizmus metafizikai értékei maradtalanul nem illeszthetők be az új rendszer államfilozófiai, tudományos és pedagógiai követelményei közé. A német nevelési törekvések nem elégedhetnek meg azzal a humanista oktatással, amely csak az észgimnasztikát tűzte ki célul, »der den Geist drillt, aber ihn leer lässt.«***) Ezért az antik politikai és társadalmi élet történeti okulásait állítja ezekkel a tárgyakkal kapcsolatban előtérbe. Kétségtelen, hogy a humanista tanulmányoknak szoros kapcsolatban kell lenniök a nemzet hazafias és közéelti törekvéseivel. Ezért iparkodik a németiség az ókori nagy, kulturális alkotásokat beleállítani a nemzeti regenerálódás folyamatába. Az antik szellemiségnek azonban más irányú egyéni, etikai és esztétikai megnyilvánulásai is vannak, amelyeket Jaeger — az ókori paideia spirituális összetevőinek és századokra kiható értékösszességének egyik legalaposabb ismerője — az aristotelesi Etika megaiopszichosz-ában programként tár a német ifjúság elé. Ennek a fogalomnak természetfeletti tartalmában éltető impulzusokat ismer fel egy nemesi ember ideái kialakításához és találoán állapítja meg, hogy Aristoteles *ennex* a »rein menschliches Ideal«-naik vonásait Achilles, Ajax, Lysander mellett nagyrészt Sokríites egyéniségéből absztrahálta.

Láthatjuk tehát, hogy a nemzetiszocializmus iskolája az uralkodó politikai felfogásnak megfelelően feladatául tűzte ki: »die Formung des politischen Menschen.«***)) Hiszen a nacionalista át-

*) M Pohienz : Staatsbürgerliche Erziehung in krieg. Unterricht 11, 97, 3z skk (Neue Wege M 3, fitrlin 1925.) és Jaeger : Scions Rtmomie.

**) Jaeger: Die Ewichnung d*-s politischen Menschen und die Antike 47,

***)) Jaeger: Paideia 180-20?. M. Pehlenz i m. 24-25.

alakulások új célt és új erőtényezőket követelnek. Ezek pedig a saját népi ideológia és a vallás transzcendens forrásai mellett elsősorban az antikvitás forma- és eszmeigazdagsága.*) Ezt a két és félezeréves ázellemi hagíuatékok formálta a mai német pedagógia mint állambölcseletet a *jövő* nemzeteszményének erősítőjévé. Célja a nemzeti szolidaritás érzésének felfokozása az iskolán keresztül, ezért meríti nevelési rendszere a humánumból a nemzeti lét alaptörvényeit. Így jut el a német pedagógiai és szakirodalom életkereső törekvésében a görög polisz első próféta-jához, Platónhoz. Platónnak a közösség érdekében izzó lelke a humanitás-eszményt a szociális államkeretben kívánja megvalósítani, ítéletet mond tehát az individuum fölött és az egyéniséget, a nagy emberi kollektívumhoz: az állam igényeihez akarja formálni. Ezért helyezi a tanterv a klasszikus nevelés központi helyére a Politeia-t. Ennek olvasásakor döbbenjen rá az ifjúság, hogy ő is szerves tagja egy közösségnek, és ismerje meg egyben az államgondolat civilizáló és történeti misszióját. Platon politikai tankönyve ezeket az eszméket vetíti bek a szociális közösség életébe, hogy ott feloldódva a nemzet harmonikus életrendjének szerves tényezőivé váljanak. Lykurgos és Solon után valóban Platon a görög polisz nagy törvényadója. Nevelő erő sugárzik egész politikai művéből. Filozófiai és történelmi szempontokat nyújt az államnak »sub specie futuri« szemlélete és az állampolgári köteleességek értelmezése tekintetében. Azonban nála még nem történt meg a szakadás az egyén személyes gondolatvilága és a népi kollektívum között. A polisz vizsgálata Platónnál tulajdonképpen az egyéni cselekvésmód örök, természetfeletti kánonját kutatja. Az egyén a társadalomban — szerinte is — csak mint rész az egészben érheti el célját. Ezt a társadalomfilozófiát boncolja a nemzetiszocializmus iskolája a Politeia-ban és a Nomoi-ban, s belőle származtatja a maga szociális reformtörekvéseit. A Harmadik Birodalom humanizmusa tehát a történelem talajából táplálkozik, de szorosan hozzásimul az államdisciplina lényegadó tartalmához: a népi célkitűzésekhez. Ennek pedig irányeszméje a nemzeti egység. Érthető tehát, hogy fokozott figyelemmel fordul Pindaros felé is, aki a görög nemzeti öntudatnak valóMali tiszteletre- és csodálatraméltó vátesze.

Ilyen meggondolások alapján kétségtelenné válik, miért állítja a némettség a politikai areté-t az általános nemzeti törekvések gyújtópontjába, megelőzve a logikai és etikai kategóriák végső kérdéseinek elvi boncolását. Az ő gimnáziumaik a történeti öntudat iskolái, s napjaink nevelési szükségleti alapján eszmélték rá az antikvitás nevelő erejének újszerű tartalmára. S

*) A humanizmusnak ezt az általános rmben és művelődési farfalmit ismerte fel Schmettdewin : Das Leben der antiken Humanität fand seinen Inhalt nicht in der Natur, sondern in den Gebieten, die aus der gd-rigen Veranlagung des Menschen hervorgehen. (Die antike Humanität 421)

ezt a jellegét a humanizmusnak elsősorban Platon politikai elmélyedéseiben vélték megtalálni.

Tény az, hogy Platon tanított meg bennünket örök időkre az államot, mint a közösség életének oltalmazó építményét a népiség ideális, erőforrásaiból megmagyarázni, ő állította be az embert, mint öntudatos tatgot a nemzet életébe. Mellette Aristoteles államelmélete lecsökkentett szerepet kap a tantervi elgondolásban. A német kultúrpolitika Aristoteles Politikáját »das Aufkommen des Individualismus«-nak tekinti, mely a hellénizmus internacionális felfogását készítette elő. Míg Platon a politikai szocializmus hive volt s az államot tartotta a legnagyobb kultúrterívezőnek, addig Aristoteles a személyiség etikáját rendszerezte Platon tehát az állami élet kollektív jellegű követelményeit domborítja ki. Aristoteles pedig a nemzeti lét másik kellékére: az individualizmus erkölcsi és gazdasági fontosságára mutat rá. Ebből kifolyóíéig Platon és Aristoteles — Sokrátés öröksége képen — egyaránt a felosztó athéni állam újjáépítésére vállalkozott. A nomtoi-nak megteremtői ők, megyek az »andreion « és »politikon« mellett az »eszthlon«, »kalon« eszméit is magukba foglalják. Ez pedig nem rms, mint az egyéniségben szunnyadó összes képesstégek harmonikus kibontakozása. A filozófus-triász szellemi hagyatéka ennélfogva ma számunkra a személyi és népi kiválóság megmintázása. Humboldt szerint »die grossen und ausserordentlichen Menschen einte Idee symbolisieren«. A fenti párhuzamból érthető tehát, homo; a politikailag iskolázott állampolgár típusához a német ifjúságot Platon államfilozófiai munkái segítik. Ezen a területen a nemzeti szocializmus is tanítványként telepedett le — a vezetői egyéniség utánpótlásának kényszerítő és felelősségteljes sürgetésére — az antik politikai ipaideia lábaihoz. S valóban nem lehet az ifjúságnak hatékonyabb irányítást adni, mikép váljon s nép-közösség hasznos tagjává, mint az rkori politikai, társadalmi (és tegyük hozzá!) etikai értékeszméknek feltárásával és átél térésével. A platonizmus ugyanis tanulóknak és kutatóknak jelenti a politikum mellett a logikum, etikurn és esztétikum elvi alapvetését. Kultúránk egyik legeredetibb és legemelkedettebb gondolkozóját értékelné át az, aki benne elsősorban a »Wehr-und Staatsgedanke« elmélkedőjét látja. Ez a humanizmus-szemlélet csendül ki Jaeger felfogásából: »A görög irodalom korai és klasszikus alkotásai a hősi-poiitikjai embereszménynek utolérhetetlen alakjait ábrázolják; ezek voltak a görög művészi, vallási és bölceleti adottságoknak hordozói.«*

Az antik népi nevelő tényezők között nagy szerep jutott a költői hivatásnak is. így Tyrtaios költeményei a spártai nagyságnak és feltétlen pártfegyelemnek közvetítő gyökérszálai a germán fajjóság és nemzeti öntudat számára.***) Tyrtaios erényfogalma a

*) Die Eaieluiung des politischen Menschen 47

***) Jaeger: Tyrtaios über die wahre Atele. (7-8.)

katonai bátorság. Velök az ifjúság a hazaszeretet heroizmusát tanulja.

Homerosz az emberi élet alaptényezőit helyezi megvilágításba, ker. ariszteuein kai hypeirochon emmenai allón. (II. VI. 424.) ő valóban a nemzeti egység költője volt. A széttagolt görög törzsekben Homeros keltette fel a nemzeti együvértartozás érzetét. Eposzainak tanításában és értelmezésében a német pedagógia és szakirodalom a *hős* és az *úr* nemes tulajdonságait részesíti előnyben. A görög hősikor érdeklődésének középpontjában ugyan az *ember* állott. Ezt az antropocentrikus költészetet formálja át a Harmadik Birodalom humanizmusa germanocentrikussá.

Hasonló nemzetpolitikai és hasznosságai szempontok irányítják Hesiodosz irodalmi értékelését. Belátja a tantervi utasítás, hogy a Hesiodosz által hirdetett hivatástudatban megelevenedő polgárerények, a társadalmi etika még ma is pillérei az állami lét belső szervezétének, de a »Heroismus des bürgerlichen Mutes« túlértékelése háttérbe szorította a »Heroismus der Humanität« antikveretű gondolatát.

Sophokles ember ábrázolása során fordul a német humanizmus a közösségben feloldódó egyéniség felé. A tanterv maradandónak ismeri el azt az etikai szempontot, ahogy Sophokles ἦς ember személyiségét és sorsát nézi. Műveinek örökérvényű lélektani problémája a »karakter« és »ethos«, s célja a drámia megtisztító hatásán keresztül az erkölcsi újjászületés. A következetes, kemény jellemére" entik igazoló ját látja a nemzetiszocializmus Sophoklesben, akinek etikai felfogása az élet praktikus irányítására szolgál. Ezeket a természetfeletti értékeket foglalja le tehát nevelési rendszere számára. De a sophokiesi; jelleme' másik összetevőjét: a kegyeletes jámborság (anér theophilész) belső tartalmát már inkább politikai oldalon domborítja ki a tantervi utasítás, kicsúcsosodását pedig a törvényhűségben szemléli. így olvad össze ebben az új humanizmusértelmezésben a politikai és erkölcsi kozmosz Drámáiból, — ezekből a megrázó pszichológiai költeményekből — az egyénfeletti, közösségi erények megingathatatlan biztosságát kutatja ki a népi élet megizmosítására.

Az antik lélek eszményiségének megragadására kiváló alkalmat nyújt az Aeneisz is, mint a »fortitudo« és »pietas« örök példája. K. Sachse tantervezete szerint a mai *német* ifjúságot ebből is elsősorban a harci és népi heroizmus, az új haza inspiráló ereje kapja meg.

A nemzeti érzés alapjait vannak hivatva lerakni az ókori historikusok *művei* is. A kollektív felelősségtudat elmélyítését és a népi erők új forrását nyitja meg a németiség számára Thukydides történeti erkölcestana. Itt lép szoros kapcsolatba a Germanentum és Antike. Thukydides ad bő bepillantást azokba a heroikus erőkbe, amelyek az államegység politikai célkitűzéseit

valóra váltják. A német nép húszéves irredentája kap hangot abban a párhuzamban, ahogy a tanterv egymás mellé óhajtja állítani a háborús felelősség kérdését a peloponnézoszi háborúban és a világháborúban. Nincs görög történetíró, akit a németiség ma olyan közel érezne magához, mint Thukydidést. Különösen nagy előszeretettel és történeti beleérzéssel foglalkozik iskolája Perikies egyéniségével és kormányzásával. Államában ugyanis az ember társadalmi értékét, a rátermettség (axiózisz) szabta meg, mely a 'közéleti areté szerves függvénye volt (echón ti agathon draszai ten polin. II. 371.) Mély állampolgári okulásokat tartalmaz Perikies politikai végrendeletének számító gyászbeszéde (II. 35-46.), melyből kitűnik, hogy Thukydides a történetet metafizikai értékek és erkölcsi tanulságok világának fogja fel. A szellemi történés ugyanis nem magyarázható meg fiziológiai, gazdasági vagy mechanikai formulák láncszabályából. Belső lényege épen az, hogy eszmék által irányított és értékek megvalósítására hivatott nemzeti metamorfózis. Emellett azonban a népi, imperialista törekvéseket hordozó antik tradíciót is igyekszik az említett tanterv kidomborítani. Így pl. Themistokles jellemzésében a »kratisztosz gnómon», továbbá a »tón mellontón... arisztosz eükasztész», végül a »lamprotatosz... phyzeósz dynamei», alkotó lendületét és praktikus fontosságát. (1. 136.)

Xenophon történeti leírásaiból elsősorban a Soldatisch-Etische érvényesülését és a katonás fejelemnek (verantwortuarigsbewusstes Pflichtgefühl) parancsát állítja a tanulóik elé.

Livius, Caesar olvasásakor is hasonlóan az államgondolatnak igazolása és ápolása a főcél. Ezt pedig a »prisqa virtus», s nemzetteremtő hősök szent tradíciója szemlélteti. A nemzetiségek kormányzásának normáját is Livius adja meg: (socii) »iusto et moderato imperio regebantur... quod unum vinculum fidei est» (Ab ürbe cond. XXII 13.) A moralista Livius tehát nemzetnevelői célzata folytán kap helyet a tantervben. Caesar emlékirataiból pedig a haza, vidék, hadiélet körülményei és a germán erkölcsök tárulnak az ifjú elé. Azonkívül alkalmas a »wahre Führerpersönlichkeiten» érzékeltetésére. Tacitus Germaniá-ját viszont a németiség nemzeti okiratként tiszteli, amilyenel — G. Salamon szerint — egy nép sem rendelkezik antik író részéről. A római nép egyébként is a maga kardforgató életével, politikus, szervező lelki adottságaival, reális érdeklődésű irányzatával sok rokonnónt mutat a mai németiség exisztenciális élethelyzetével. A latin szellemiségből tehát a »gravitas» és »potentia» adják meg a tanítás eszmemerietét : »Nem volt nép, amelynek az élete ilyen maradéktalanul az államért való munkában telt volna el, egyenlőmn volt az »«rkölcsösség» és »politikai magatartás» annyin pár-

huzamos fogalom.»*) A német kultuszkörök ezzel kapcsolatban elsősorban azokra a tulajdonságokra, mutatnak rá, »amelyek egy népet arra 'képesítettek, hogy a világot meghódítsa és viláгурalmát megalapítsa.»

Horatius, Ovidius, Catullus azonban kimaradnak ebből a tantervből, mert művészetük már nem karakterisztikus 'megnyilvánulása a fent kifejtett *rómaiságnak*. Éspedig Horatius ódái azért, mert magukon viselik »den Stempel bestellter Arbeit». Különbön sem találják pedagógiai szempontból nélkülözhetetlenek, hogy a német ifjúság a negatív epikureizmussal megismerkedjék (porcus de igrege Epicuri) Ep. I. 4, 16.). A heroizmusí sem attól akarják eltanulni, aki maga dicsekszik pajzsa eldobásával és menekülésével. (Carm. II. 7.) A hősies hazaszeretnek kétségtelenül nagy fontosságú szempontja mellett azonban vannak egyéb pedagógiai követelménynek (szépérzék, euritmia, barátság, természetszeretet, megelegettség, feddhetetlenség, vallásosság, mértékletesség, igazságosság, stb.), amelyek kifejllesztésére a humanitáeszmény hivatott**)

A filozófusok olvastatásakor is túlmutatnak a harmadik humanizmus célkitűzéseí a XIX. század álláspontján. A filozófiának ugyanis mint nemzetek felett álló elvi tudománynak volt elsődleges hivatása a humánnum ápolása. A nemzetiszocializmus iskolája pedig a filozófus-Ciceróban inkább csak a Respublica szerzőjét, Senecában pedig a »Mannhaftigkeit» szoborbakivánkozó modelljét (verba rebus próba!) látja. Tehát az igazi embereszményt, annak egységes szellemi arculatát, egyszóval a herderi humanitást a politikai ember ideáljában fedezi fel.***) Ebből következik, hogy a németség pedagógiáját — benne a humanista oktatást is — izzó nemzeti öntudattal a *Ma* politikai eszményeinek rendelte alá. Az iskolák és irodalom, művészet és közélet azokat a klasszikus alkotásokat részesíti előnyben, amelyek azonos politikai korszakok szellemi összetevőire, nemzeti célok szolgálatában álló egyének tevékenységére vetnek fényt. Vezérelv: kutatni, mit nyert a hazai szellem az antikvitással való érintkezésből? Ennek a magyarázásával és naponkénti hirdetésével akar a mai humanizmus az örök germán értékek és faji adottságok tiszteletére nevelni****)

A kultúrtörténetem tanúsága szerint a germán faj két leginten-

* Emellett a nagyon dicséretes nacionalista szempont mellett azonban okvetlenül mást is kell, hogy jelentsenek nekünk a római történetírók. Utalunk itt csupán egy formai jelenségre, Livius stílusára, (lactea ubertas, clariss'mus candor. Quint. Inst. or. X. 1. 101.) amit épen a közép'skolai oktatás a humanitás művészeti tartalmának érzéke tetése miatt Sfm hanyagolhat el. Gondoljunk csak Lorenzó Valia lelkes kutatásaira Livius előadásmódjáról.

**) Goethe: Humanität als unser ewig Ziel (Achiks vázlatából)

***) V. ö az említett aueiorokkal kapcsolatban K. Sachhc Vorschläge, . 61-77 továbbá A XIX. sí.-í német humanizmus jellemzésében Komis : A magyar műv eszményei II. 264-8. (Budapest 1927)

****) V. ö. Bagen : i. m. (Humanizmus ist der Gegenpol der materialistischen Gwahichtauffassung 18 1).

zivebb formáló eszmeáramlata másfél évezreden át a »Christentum und Antike« volt. Jelenleg a görögök és rómaiak eleven hatását kísértük csak figyelemmel a németiség karakiterében, s láttuk¹, hogy az ókori kalokagathia több dimenziójú értéktömbjéből az »artverwandte^Tatmensch« szobrát mintázta meg magának. Ilyen történet-szemlélet vezette Sachset is: »Figyelmeztető példa számunkra egy északi népnek a sorsa. (i. m. 42.) Ezért mérlegelte ő a klasszikusok pedagógiai súlyát avergiliusi: »discite moniti« elv alapján. Tantervének tehát ily meggondolás alapján lett visszatérő követelménye a humanitással szemben is : »die werdenden Führer des Dritten Reiches« kinevelni. A nemzetiszocializmus pedagógiai eszmélkédése tehát hangsúlyozottan a politikai és faji törekvések támogatója s »a kultúra értékei is csak mint önformáló eszközök válnak számára értékesés«.*) Ezért a humanizmus — ha nem is tudományos, de legalább is praKilkus jelentőségét és létét — úgy biztosítja, ha »als deutsche Waffe« be tud illeszkedni a nemzeti öntudatot és faji törekvéseket ápolc munkaközölségbe.

Tény az, hogy a humanisztikus tárgyakat nem csupán formális nyelvi 'képzőerejükért tanítjuk, hanem eszmei tartalmat, nemzeti okulást, történelmi és erkölcsi tanulságokat, tehát az általános emberi: a *hántanám* minél tökéletesebb megvalósulását várjuk tőlük. De épen ez a meggondolás hozza magával a nemzetiszociálfeimus pedagógiai kereteinek kiszélesítését. A németiségnek a jelen feladatait szolgáló harcában a humanizmust a maga osztatlan egészében kell szemlélnie. Ennek a nevelési célnak pedig csak egyik (vitathatatlanul nagyfontosságú) eszmetartalma a »heros« ideája, nemzeti szempontból pedig a »nordische Rasse« kiművelése. A kozmopolita liberalizmus valóban bomlasztó hatású a nemzeti kultúrára, de humanizmusnak nemzetek felett álló kultúrértékei nem fogják az »Entnordung« és »Entartung« folyamatot megindítani. Hitet tett arról a meggyőződéséről Hitler is.***) Belátván, hogy a spártai katonáállam csak az athéni kulturáltammal alkot szerves egységet, és saját nemzeti nagyjaik (Goethe, Schiller: *Ideal der schönen Seele*, Fichte, Hegel, Herbart stb.) fölött is ítéletet tartana egy pedagógiai irányzat a kettő helyes viszonyának megzavarása által. Az ókori etikai és esztétikai értékrendszer — épen a németországi filológusok és pedagógusok munkássága folytán — vált központi és belső tartalmi tényezővé a nyugati kultúra felépítésében. Épen ezért a németiség, mely a klasszika-filológiának egy Witamovvitzot, az ókori történelemnek egy Burckhardtot és Mornmsent adott, s amely németiség szellemei expedíciókat szervezett a humanista örök

*) Faragó: A harmadik humanizmus és a Harmadik Buedalom 104.

***) Mein Kampf 1932. 469.

ségnek (Das Erbe der Alten*) felkutatására és a felénk vezető új utak (Neue Wege zur Antike*) felfedezésére: csak internacionális filológiai hegemóniájának veszélyeztetésével módosíthatja a humanizmusnak eredeti értelmét.

Szeged.

Visy József

*) Művelődéstörténeti könyvsordjai az antikvitás társadalmi és pedagógiai fejlődésének értelmezésére és elmélyítésére.